

**ЗБОР ТВОРАЎ МАКСІМА ТАНКА Ў 13 ТАМАХ І
ЧАТЫРОХТОМНАЕ ВЫДАННЕ “ЯЎГЕНІЯ ЯНІШЧЫЦ: ТВОРЫ,
ЖЫЦЦЯПІС, КАМЕНТАРЫ”: 3 ГІСТОРЫІ ПАДРЫХТОЎКІ**

Праца па падрыхтоўцы Збору твораў Максіма Танка ў 13 тамах была распачата ў 1996 годзе ў адпаведнасці з Указам Прэзідэнта ад 10 кастрычніка 1995 г. У Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы НАНБ працавала асобная тэксталагічная група пад кіраўніцтвам У.І. Мархеля, у якую ўваходзілі Т.У. Мархель, В.У. Карачун, А.А. Данільчык, С.У. Калядка, Т.П. Барысюк, М.П. Барташэвіч, А.Р. Шакун, асобныя тамы рыхтавалі ці ўдзельнічалі ў іх падрыхтоўцы на пэўных этапах – М. Арочка, У. М. Казбярук, А.С. Ліс, А.У. Бразгуноў, У.С. Трафімец. Варта згадаць, што першапачаткова планавалася выдаць 18 тамоў Збору твораў Максіма Танка (у адпаведнасці з наяўным матэрыялам), затым агаворвалася лічба – 15, у выніку былі зацверджаны 13 тамоў выдання. Да 100-годдзя Максіма Танка, якое святкавалася ў 2012 годзе, падрыхтаваны і выдадзены ўсе 13 тамоў. Унікальнасць названага Збору твораў у тым, што гэта першае навукова каментаванае выданне, падрыхтаванае за 4 гады (1996 – 1999 гг.) і апублікаванае на працягу 7-мі гадоў (з 2006 па 2012 гг.), якое папоўнілася новымі 7-мі тамамі ў параўнанні з апошнім прыжыццёвым Зборам твораў Максіма Танка ў 6 тамах, што выдаваўся ў 1978-81 гг. Упершыню ў Зборы твораў прадстаўлены наступныя матэрыялы: вершы 1930-1995 гг. у раздзелах 1-6 тамоў “Вершы, не ўключаныя ў зборнікі”, незавершаная паэма “Сілаш Істома”, (1939-1980гг.), узноўленая па ўрыўках, апублікаваных у розных перыядычных выданнях, дзённіках і зборніках паэта, аўтографы дзвюх выдавецкіх рэцэнзій і рэкамендацыі, літаратурна-крытычныя і публіцыстычныя артыкулы, выступленні, нарысы, замалёўкі, падарожныя нататкі, дзённікі, якія ўпершыню падаюцца ў асобным кніжным выданні, раней яны публікаваліся ў перыёдыцы ці калектыўных зборніках. Таксама ўпершыню ўключаны: аўтографы перакладаў, якія знаходзіліся ў рукапісных сшытках аўтара паміж вершаванымі творамі ці ў асобных сшытках перакладаў; аўтограф твора М.Горкага “Данка”; пераклады М.Танка паводле яго 58-мі аўтографаў і 4-х машынапісаў. У 10-ым томе ў дадатку змешчаны геаграфічныя назвы адпаведна храналагічнаму прынцыпу іх фіксацыі ў дзённіках (1941 – 1994).

Перапіска Максіма Танка налічвае 844 лісты, паштоўкі і тэлеграмы да 178 індывідуальных і калектыўных адрасатаў, сярод якіх 734 лісты і паштоўкі пададзены ў томе ўпершыню. У гісторыі беларускай літаратуры няма аналагаў перапіскі паміж пісьменнікам і яго жонкай, прадстаўленай у 12-ым томе ў фармаце 150 лістоў, паштовак і тэлеграм, адрасаваных жонцы. Першы ліст датуецца 1941 г., апошні – 1982 г. У апошнія гады жыцця па стане здароўя Танк зрэдку выязжаў на доўга, а таму перапіска не вялася. Яны і памерлі ў адзін год – у 1995 годзе, Максім Танк перажыў жонку на чатыры месяцы.

Меліся і свае складанасці пры падрыхтоўцы тамоў, адна з якіх звязана з расчытаннем почырка паэта, асабліва ў аўтографіях, датаваных 1980-90-мі гадамі.

Да таго ж на этапе падрыхтоўкі 7-8-га тамоў паўстала пытанне аб дападрыхтоўцы быццам завершаных тамоў, калі ў канцы 2009 і на працягу 2010 гг. тэкстолагі атрымалі дазвол ад дырэктара БДАМЛМ Г.В. Запартыкі працаваць з матэрыяламі з сямейнага архіва, якія туды былі здадзены толькі ў 2009 годзе. Дзякуючы гэтаму былі своечасова апрацаваны шматлікія артыкулы, выступленні, лісты, дзённікавыя запісы і інш., якія мы паспелі ўключыць ва ўжо падрыхтаваныя да публікацыі 8-13 тамы.

Пры гэтым парушана першапачатковая зададзенасць аб'ёма тома, якая не павінна была перавышаць шэсцьсот старонак, дзеля максімальнага папаўнення кожнай кнігі выяўленым матэрыялам. Мы свядома пайшлі на выдаткі ў эстэтычным успрыманні тамоў на кніжнай паліцы з-за рознасці іх аб'ёму дзеля паўнаты інфармацыі.

І яшчэ адна драматычная гісторыя звязана з дзённікамі паэта, якія ён вёў на працягу жыцця. Самыя першыя запісы Максім Танк зрабіў у 1932-1934 гг., аднак захаваліся дзённікавыя запісы толькі з 1935 года – астатнія ці былі знішчаны падчас вобыскаў, ці засталіся ў судовых справах, а некаторыя настолькі зашыфраваны аўтарам, што ён і сам не змог іх узнавіць ужо пры падрыхтоўцы да друку. Апошнія запісы адносяцца да лістапада 1994 года. У апублікаваных упершыню ў 1996-1997 гг. у часопісе “Полымя”, а затым у 9-10-ых тамах Збору твораў Максіма Танка ў 13 тамах дзённікаў паэта адсутнічаюць запісы за 1940, 1947, 1995 гады. Па якой прычыне? Пытанне застаецца адкрытым, хоць і можна высюваць для разгляду розныя версіі. Пры жыцці паэта існавалі два варыянты дзённікаў – рукапісны чарнавы (налічваў 21 сшытак розных памераў і аб'ёмаў) і машынапісны белавы, які ён сам набраў на пішучай машынце, перавёўшы ў машынапіс рукапісныя тэксты. Па сведчанні сына паэта, рукапісны быў знішчаны самім паэтам пасля завяршэння працы над машынапісным варыянтам. І менавіта гэты, машынапісны варыянт, быў пакладзены ў аснову публікацыі ў “Полымі” ў 1996-1997 гг. Аднак пасля публікацыі дзённікі больш ніхто не бачыў, і дзе яны знаходзяцца сёння – невядома.

Ва ўступным артыкуле Калядкі С.У. на падставе выяўленых у БДАМЛМ матэрыялаў прадстаўлены дзённікавыя запісы (публікуюцца ўпершыню), што заносіліся паэтам у чарнавыя сшыткі з вершамі.

+++

Працягам гэтага выдання, своеасаблівым 14-ым томам Збору твораў, стала мая манаграфія “*Максім Танк: новыя факты, матэрыялы, інтэрпрэтацыі*”. У ёй падаецца гісторыя падрыхтоўкі Збору твораў Максіма Танка ў 13 тамах, даследуюцца невядомыя ці малавядомыя старонкі біяграфіі паэта, разглядаюцца архіўныя дакументы з фонда паэта ў кантэксце гістарычных падзей і літаратурных працэсаў XX стагоддзя. Найбольшую каштоўнасць маюць адзінаццаць дадаткаў да манаграфіі, у якіх змешчаны: 460 вершаў, чарнавых накідаў, варыянтаў і рэдакцый вершаў, якія ніколі не публікаваліся ці з'яўляюцца варыянтам або рэдакцыяй апублікаваных твораў і якія можна разглядаць як самастойныя творы;

часткі дзвюх незавершаных паэм, лісты і паштоўкі Максіма Танка да Я. Брыля, В.П. Рагойшы, рукапіс аўтабіяграфіі, няпоўны пераклад оперы С. Манюшкі “Страшны двор”, 34 інтэрв’ю з паэтам на беларускай, рускай, польскай, славацкай мовах, дадзеныя ім у перыяд з 1942 па 1992 гады, 5 рэцэнзій, лісты, справаздача, рэкамендацыя, дзве даведкі і 5 некралогоў, якія не ўвайшлі ў Збор твораў у 13-ці тамах. У каментарыях да дадатку 1 можна прачытаць, якія вершы там прыведзены, адкуль яны ўзяты і па якім прынцыпе яны выбіраліся для манаграфіі. Аўтабіяграфія, змешчаная ў дадатку 2, – гэта практычна першая рэдакцыя апублікаванай у 1958 годзе «Аўтабіяграфіі» паэта, чарнавы аўтограф, на падставе якога былі зроблены скарачаныя публікацыі ў часопісе «Полымя» і розных кніжных выданнях.

У манаграфічным даследаванні таксама прыводзяцца падзённыя запісы з запісных кніжак паэта за 1995 год, з якіх мы можам узнавіць апошні год яго жыцця, але гэта не дзённікі ў той форме, у якой яны вяліся паэтам.

Такім чынам, апісаныя ў нашым артыкуле шляхі стварэння Збору твораў у 13 тамах і манаграфіі, прысвечанай Танку, – гэта новыя крокі ў вывучэнні Асобы Максіма Танка – Чалавека, Паэта, Грамадзяніна. А даследчыкаў чакаюць матэрыялы, упершыню прадстаўленыя ў гэтых кнігах.

+++

Чатырохтомнае выданне “*Яўгенія Янішчыц: творы, жыццяпіс, каментарыі*” здзяйснялася ў адпаведнасці з пастановай Савета Міністраў ад 6 верасня 1990 года пад № 222 “Аб ўвекавечанні памяці Я. І. Янішчыц”, адным з пунктаў якога значылася падрыхтоўка Збора твораў паэтэсы. Да сённяшняга дня распараджэнне Савета Міністраў не было выканана.

Падрыхтоўка выдання “*Яўгенія Янішчыц: творы, жыццяпіс, каментарыі*” вялася па прынцыпе стварэння збораў твораў, пры адсутнасці папярэдніх навукова каментаваных выданняў. У 4-х тамах ахоплены ўсе вядомыя і невядомыя (апублікаваныя і выяўленыя ў БДАМЛІМ, Літаратурным музеі Яўгеніі Янішчыц, сямейным архіве паэтэсы) вершы, паэмы, апавяданні, літаратурна-крытычныя артыкулы, выступленні, рэцэнзіі, прадмовы, пераклады, успаміны, лісты.

Аднак пры амаль поўнай адпаведнасці нашага выдання акадэмічнаму навукова каментаванаму збору твораў мы вырашылі пайсці на эксперымент і стварыць універсальнае выданне за кошт пашырэння структуры тамоў, што выходзіць за межы жанру Збору твораў і забяспечвае чытача самай разнастайнай інфармацыяй пра Яўгенію Янішчыц. Да прыкладу, упершыню ў тэксталагічнай практыцы выдання спадчыны пісьменніка побач з вершамі змешчаны каментарыі да іх і аналізы. І вось па якіх прычынах. Да прыкладу, калі шукаеш звесткі пра пісьменніка ў інтэрнэце, набіраеш яго імя, адразу хочаш атрымаць усю патрэбную пра пісьменніка інфармацыю. Тыя ж функцыі павінна выконваць і кніжнае выданне: каб прадставіць творцу ў цэласным вобразе, трэба ўключаць у зборы твораў і біяграфію, і тэксты, і крытычныя артыкулы, і ўспаміны, і розныя матэрыялы пра паэта. У літаратуразнаўчых каментарыях мы фактычна прадставілі ўзоры літаратурнага аналізу вершаў, праробленыя многімі выдатнымі вучонымі,

як Д. Бугаеў, У. Гніламедаў, У. Калеснік, Р. Семашкевіч, В. Бечык, Р. Бярозкін і г.д., якія могуць быць задзейнічаны ў напісанні прац вучнямі і студэнтамі, пры правядзенні заняткаў па беларускай літаратуры настаўнікамі і выкладчыкамі. Побач з кожным вершам прадстаўлены не толькі літаратуразнаўчыя каментарыі, прычым як станоўчыя, так і крытычныя, узятыя з навуковых манаграфій, артыкулаў, матэрыялаў канферэнцый, але і ўспаміны, інфармацыйныя звесткі і пэўныя тлумачэнні, звязаныя з канкрэтным творам, з гісторыяй яго нараджэння. Рэдкі аўтар можа пахваліцца такой колькасцю даследаванняў, рэцэнзій, водгукаў на свае вершы, бо большасць вершаў Янішчыц была заўважаная. Мы выявілі больш за 150 даследаванняў, артыкулаў, рэцэнзій, эсэ, успамінаў і г.д. пра Яўгенію Янішчыц (спіс крыніц будзе падавацца ў дадатку ў другім томе), а частка літаратуразнаўчых каментарыяў да вершаў была спецыяльна напісана для гэтага выдання С.Калядка (больш за 100 каментарыяў) і Т. Аўсяннікавай (35). Пяць зборнікаў паэзіі Яўгеніі Янішчыц разам з літаратуразнаўчымі каментарыямі да іх апублікаваны ў першым томе чатырохтомнага выдання, шосты зборнік – у другім томе.

Трэці том выдання цалкам будзе складацца з вершаў, выяўленых у перыядычных выданнях, калектыўных зборніках, архівах, яны не ўваходзілі ў зборнікі паэтэсы. У найбольшай колькасці будуць прадстаўлены вершы з БДАМЛМ, Літаратурнага музея Яўгеніі Янішчыц і сямейнага архіва. Мне ўяўляецца, што менавіта трэці том стане сапраўдным адкрыццём для аматараў творчасці Я. Янішчыц: у ім упершыню будуць апублікаваны вершы, напісаныя ў перыяд з 1960-ых па 1988 год, і іх колькасць уражвае.

Акрамя агульнапрынятых для збору твораў матэрыялаў, у выданні прадстаўлены ўступны артыкул з апісаннем біяграфіі паэтэсы, радавод Я. Янішчыц па лініі маці і па лініі бацькі, тлумачальная запіска да радаводаў, хроніка жыцця і творчасці паэтэсы, бібліяграфічны паказальнік прац пра паэтэсу, размешчаных па гадах у храналогіі іх выхаду, летапіс апублікаваных твораў Я. Янішчыц, творы, прысвечаныя Я. Янішчыц, успаміны родных, землякоў, аднакурснікаў, аднакурснікаў, настаўнікаў, выкладчыкаў, пісьменнікаў, калег па працы пра Я. Янішчыц. Да другога і чацвёртага тамоў будуць прыкладвацца дыскі: адзін з іх -- з альбомам песень на словы Я. Янішчыц у выкананні кампазітара і выканаўцы беларускіх песень Т. А. Беланогай, з фотаздымкамі паэтэсы і вершамі ў аўтарскім прачытанні, другі – з запісамі фільмаў пра Яўгенію Янішчыц. Кожны том пачынаецца з уступнага артыкула, у якім даецца інфармацыя да матэрыялаў, у ім прадстаўленай, і неабходныя тлумачэнні. У кожным томе публікуюцца фотаздымкі паэтэсы і яе блізкага акружэння.

Упершыню ў кніжным варыянце паўстане першая паэма Яўгеніі Янішчыц “Завеі снежаньскай пялёсткі”, якая была апублікавана ў газеце “Літаратура і мастацтва” ў 1977 годзе, але ў зборнікі паэтэса яе не ўключала. Незавершаная паэма “Галалёд” упершыню апублікавана Валянцінай Коўтун у часопісе “Полымя” ў 1993 годзе, а затым у 2000 г. яна ўключыла паэму ў зборнік “Выбранага”. У другім томе нашага выдання паэма “Галалёд” выйдзе ў першапачатковым аўтарскім варыянце. Раней паэма публікавалася В. Коўтун з

перастаўленымі часткамі, што значна змяніла кампазіцыю твора. Мы вярнулі паэме першачапатковы выгляд у адпаведнасці з выяўленымі ў архіве сына паэтэсы аўтографам і машынапісам твора. Дарэчы, паэмы таксама будуць падавацца з літаратуразнаўчымі каментарыямі – на гэтыя творы крытыкі часта адгукаліся ў прэсе.

4 апавяданні-замалёўкі, датаваныя 1965-1966 гадамі, якія публікаваліся ў зборніку “Вачамі дзяцей” і “Чырвонай змене”, тры апавяданні, напісаныя ў 1980-ыя гады і апублікаваныя ў газеце “Літаратура і мастацтва”, упершыню будуць уключаны ў кніжнае выданне. І ў апошнія пяць гадоў жыцця паэтэса публікуе 12 апавяданняў, якія чытач мог убачыць на старонках перыядычных выданняў. Толькі ў 2000 г., пасля смерці паэтэсы, 9 з іх увайшлі ў зборнік “Выбранага”. У другім томе нашага выдання мы ўпершыню прадставім таксама 5 новых апавяданняў, якія захоўваліся ў сямейным архіве. Яны захаваны ў рукапісным і машынапісным варыянтах, і як нам уяўляецца, ужо былі падрыхтаваны для публікацыі. Але дачакаліся свайго часу толькі цяпер. Апавяданні пра гаротны жаночы лёс, пра адказнасць за памылкі маладосці, пра адзіноту, пра чалавека працы... і ўсе іх аб’ядноўвае ўсё тая ж любоў да чалавека, якая праходзіць праз усю творчасць Яўгеніі Янішчыц.

У дадатках да другога тома чытач знойдзе творы-прысвячэнні Яўгеніі Янішчыц: намі былі выяўлены больш за 120 вершаў 95 аўтараў, ёй прысвечаных, зномы Алеся Разанава, п’еса “Вясельны хутар” Валянціны Коўтун, аповесць “Кошт апошняга слова” Зінаіды Дудзюк. Іван Шамякін таксама згадваў, што пры напісанні гістарычнага рамана “Вялікая княгіня” вобраз княгіні Літоўскай Алены пісаў з Жэні Янішчыц. У кожным томе таксама публікуюцца ўспаміны родных, настаўнікаў, аднакласнікаў, аднакурснікаў, калег паэтэсы, пісьменнікаў, над якімі ўжо каторы год шчыруе Тамара Аўсяннікава.

Імя Яўгеніі Янішчыц сёння шырока вядомае ў Беларусі, яе творы ўключаны ў падручнікі і вучэбныя дапаможнікі па беларускай літаратуры. Амаль штогод праводзяцца вечарыны, прысвечаныя жыццю і творчасці паэтэсы. На вершы Я. Янішчыц напісана шмат песень, пра яе створана нямала перадач і знята фільмаў. У Тэатры аднаго актара «Зьніч» ставіцца монаспектакль “Прыпадаю да нябёс”, дзе ролю Я. Янішчыц выконвае заслужаная артыстка Беларусі Л. Горцава. І гэта няпоўны пералік таго, што звязана з жыццём і творчасцю «непрыручанай птушкі Палесся». Аднак і гэтага дастаткова, каб гаварыць пра актуальнасць і запатрабаванасць творчасці Я. Янішчыц для сучаснікаў, а значыць ёсць неабходнасць і ў падрыхтоўцы нашага выдання.